

Микола Голубець
ЗА УКРАЇНСЬКИЙ
ЛЬВІВ

н. ковалун.

БІБЛІОТЕКА НОВОГО ЧАСУ Ч. 19.

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

ЗА УКРАЇНСЬКИЙ ЛЬВІВ

(Епізоди боротьби XIII—XVIII. в.)

ЛЬВІВ 1927.

Накладом Нового Часу, Львів, Руська 18.

I. 203.723

З друкарні А. Гольдмана, Львів, Сикстуська 19. Тел. 8-74

1962 K 514/58

ПЕРЕДМОВА.

Сказав колись польський письменник Пшибишевскі, що скільки разів брав до рук одну книжку, стільки разів жбурляв її геть з відразою... була це — історія Польщі.

Про історію України не сказав того жаден з письменників; може не так з недостачі національного самопізнання, як з обави перед поповненням злочину. Бо в історії України, поруч карт чорних і... порожних є кілька сторінок записаних золотом сонця і кровю серця. І тому ніхто, з шануючих себе, тою книжкою в кут не кине.

Крім того історія кожного народу має своє обличчя, схоже з духовим обличчям народу. Історія одного народу є хронікою його династії, реєстром його воєнних подвигів, в другого натомість є вона одною картиною безупинної боротьби з умовами історичного життя; ця картина остає для цілих поколінь

жерелом розради і повсякчасним життєвим дороговказом. Історія України належить до книг того власне покрою.

Побачимо це зразу, розгорнувши її хочби на сторінці, посвяченій одному з найтяжчих моментів нашого життя, яким був XVI. вік на цілому просторі України.

Поневільна унія литовсько-руського союзу з Польщею, позбавила Україну того культурного становища, на якому вона, в відношенню до Литви стояла від часу свого завойовання останньою.

Тепер поставлена в тяжкі умови ледви терпимої «менчости», почала... Русь переводитися. Початок тому ганебному процесови дали «верхи». Правда т. зв. «Берестейська Унія» викликала відрух загального обурення. Проти її постанов стануло ледви не усе українське й білоруське громадянство з Острожськими і Хоткевичами на чолі, які грозили, що «нікому не дадуть першенствувати над їхньою славою і благородністю»; на жаль був це тільки солом'яний огонь. Кілька ледви літ згодом, бачимо всі магнатські роди України і Білоруси в ворожому таборі, при державному жолобі. Даремне плакав Смотрицький в своїйому «Треносі»: «де тепер той камінь дорогий, яким пишалася віра, де тепер дім князів Острожських, що всіх перевищав ясним сьйвом предківської

віри?» Не почули того голосу ні Острожські ні Хоткевичі; що більше, сам Смотрицький покотився небаром по нахлоненій площі зради і відступництва.

Протягом розмірно недового часу вірним предківській вірі і народности осталося позбавлене всіх людських прав селянство, та горстка міщанства, що розкинуте по центрах України, взяло на себе обовязки оборонця покинутого «верхами» національного прапора.

То обмежене в своїх правах і привілеях міщанство, починає тепер боротьбу важку і завзяту, з дня на день, з години на годину, за кожен шматок землі, за кожен шматок урядового пергаміну. Боротьбу на всі фронти — з ворожим урядом, з безличністю непрошених гостей, з амбіцією ображених гієрархів і в кінці з подлістю ренегатів.

І треба було тут залізної витревалости, приказково «хлопської» упрямої, а перш за все непохитної віри в святість своєї справи, щоб не зломатися в тій боротьбі, не впасти духом і не зрадити. Все це найшлося в грудях наших міщан, тих «простих хлопів, сидельників і кожемяків», яких ідейність може засоромити не одного з нас, що читали «Кобзаря», читали історію рідного краю і пережили листопад 1918 року...

Кажуть, що історія повторюється.

Розгортаючи поживклі карти старих хронік, слідкуючи за боротьбою з перед двох століть, нам зразу таки кидається в очі схожість не тільки тогочасних умов, але й обосторонних способів боротьби. Переконаємося, що те, що тепер переживаємо, те вже раз було; усе те вже »брали« братчики львівської ставропігії яка протягом XVI—XVII століть була дійсним культурно-національним центром не тільки Галицької, але до певної міри усієї Соборної України.

Чим був Львів XVI—XVII ст. для України, говорять недвозначно навіть неприхильно до нас настроєні чужинці.

Було в ньому »мало Русинів, але багато Русі. Була вона тут завжди в якомусь дуже скорченому, але тим більше ціпкому завязку; в худому, але заєдно спосібному до кільчення зерні, подібному до зерен пшениці, находження в споконвічних єгипетських гробницях, про яку оповідають, що кинута в землю, приймається і росте. Під румовищем давного, самостійного існування, так скоро забутого самою Русю, що в її памяти ослонювалося серпанком історичної легенди, наче під холодним попільом випаленого багаття, позіставала завжди жива іскра, яку леда сильніший подув міг потушити, але також роздути в полумя«.

Під суспільним оглядом займала львівська Русь XVI—XVII ст. третьорядне становище, в політичному була зовсім позбавлена голосу. В гієрархії, замешкуючих тогочасний Львів «націй», слідували Українці щойно по Вірменах; до тогож навіть в противенстві до цих східніх зайдів терпіли їх у Львові більше як віроісповідну громаду, аніж народність. Але, як каже Лозінські «коли поза вірменською улицею не було вже нікого і нічого, то поза руською лежав цілий світ, сонний і несвідомий, але засилуючий її усім тим, що прокинулося зі сну». Дивна річ — та «Русь», що по словам тогож дослідника «вбиралася по польськи, говорила і писала по польськи, навіть в головній фортеці своєї окремішности — Ставропигії радила і писала протоколи по польськи, на портретах і вотах, на домовинах і гробницях в підземелях успенської церкви ставила польські або латинські написи, та зовнішно ополячена «Русь» не переставала ні на хвилю бути собою, почувати себе правною державою автохтонів в рямцях ворожої окупації. Вона то устами братчика Хомича говорила перед судом львівських лавників 1613 р.: «Місто Львів не є в иншій країні, але руській і нема на те ординації, де хто має мешкати!» Вона то по словам донощиків

»потайно установлювала собі *proconsules et consules rathenicales* (1538) вона то «дивні присяги чинила, від послушенства польській влади відприсягала, сама собі свої суди і кари чинила, тих, що для Поляків працювали, за проклятих мала і до церемоній церковних їх не допускала і плювала на них». (1590).

Скільки щирого запалу, скільки огненої віри дише від слів протоколу одного з братських засідань, на якому явилися представники передміських братств, віддаючи себе в імени своїх співбратчиків на услуги, щоби «одностайне во єдину волю, во єдину раду» стати «в той справі, котора ся точить о вольности всего народу руського...» «обликуючи от всего братства своего імени во всем єдностайне, вірне, а неоступне, до скончення права стояти, не щадячи маєтностей, часу і самих себе, з кождим часом, на кождую потребу тоє все вишреченоє добрим сумненнем своїм здержати. А если би которий отступовати міл, такового в ненависти совершенно, яко проклятого і декрети духовними, віри і сполечности церковної отдаленого, з кождим часом і на кождом местцу таким гнушатись, яко отступником і квалтовником віри і всеї руської речи посполитое».

Або на иньшому місці: «А которие би ся находили противниками тої зача-

тої справи, тоді з таким не обцовати, не їсти, не пити і ряду церковного усе-му домови его не чинити». (1599).

Справді тільки такі міри могли спинити слабших духом від зради, вони тільки могли серед битої долею братії удержати ту залізну моральну карність, яка провинившогося братчика вела без конвою в братську тюрму, яка, цього забувати не можна, була тюрмою не правного уряду, але потайної »речипосполитої«, якою була львівська Ставропигія.

Ця моральна карність, ця чистість рук і соняшність ідеалів братчиків, була рівночасно притягаючим магнетом не тільки для своїх, але й для чужих. Знаємо чейже, що Ставропигія притягла до себе і раз на все зрущила цілі родини чужинців, переважно Греків, як Альвізи, Мезапети, Папари, Лянгіші і др. Вони йшли ділити долю і недолю з гуртком вичеркненої поза скобку суспільних прав Руси. Ті чужинці йшли, служили їй собою, своїми маєтками і дітьми, які зросталися з нею раз на все.

Кілько прекрасних картин, скільки типів старого українського Львова дожидає своїх малярів, своїх поетів і монографів!

Візьмім такого хочби Давида Русина, старця, який на склоні літ рішає вибудувати вежу Богові на славу, імени

своєму на вічну пам'ять. Старець днює і ночує на будові. В кінці вже перед самим завершенням вежі, вона валиться; старець плаче на румовищах своєї мрії і, як говорить хроніст, вмирає з розпуки.

Коли Хмельницький наближався до Львова, львівські власти не могли обігнатися від доносів на Українців в роді тих, які збереглись в записках тогочасного предтечі польських публіцистів Кушевича. Читаємо там між іншими:

«Вже в нас конспірації показуються, вже гільтайства багато нічу приїжджає і відїжджає. Вже різні відбуваються збори по церквах, та по закутках і передміських долинах. Вже нам Русь послушенство виповідає...» і т. д.

З невичерганої криниці братських записок і городських хронік, наводимо тут тільки принагідно це і те на доказ, що ніч, яка залягла на нашому горизонті, не перша з ночей, хоч може й остання. А коли ми нині примушені витрачувати сили на здобуття того, що нам по всяким божим і людським законам належить, то силу витривання можемо зачерти з переконання, що в даних умовах стоїмо ні самотні в світі, ні перші в історії. Треба б тільки побажати, щоб звязки вістки старих хронік найшли поміж нами вдумчивих читачів, а подвиги львівських «кожемяк і сідельників» гідних наслідників.

I.

Місто Львів, закладене в першій половині XIII. в. українським королем Данилом Романовичем на споконвіку українській землі, було з природи річи українським містом і нікому не приходило на думку боронити його українськості так довго, як довго ласі сусіди не протягнули по нього своїх рук.

Першими з ворогів, яким повстання й розцвіт нового українського городатвердині станули на перепоні їх завоювницьких плянів, були Татари. На приказ їхнього побідоносного ватажка Бурундая вже в 1262 р. князь Лев Данилович мусів розкинути львівські укріплення, які одначе відбудовано наново так, що коли в 1283 р. станув під Львовом татарський хан Телебуга, то не поважився здобувати львівських укріплень і задоволівся недовгою, безуспішною облогою. Те саме повторилося в 1287 році. Татари дали почин боротьбі за український Львів;

згодом перейняли на себе їхню ролю наші західні сусіди — Поляки. І так раз підняте питання державної приналежності й національного характеру нашого міста, ніколи протягом шести століть не тратило на важности і ні сусідські завойовники, а тим менше Українці, як споконвічні правні власники міста, не здавали становищ, при чому останні жили й живуть вірою в остаточну побіду ідеалу, за який стільки уже пролито крові й стільки принесено жертв.

Панування князя Льва Даниловича, а відтак його наслідників Юрія і Льва II., на якому ввірвалася династія Романовичів, було золотою добою в історії українського Львова, що жив «чужого не бажаючи», а чужинців трактував як гостей, щоб згодом зібрати криваве жниво своєї гостинности. Бо коли перший з чужинецьких претендентів на Львів — князь Болеслав Тройденович станув під брамами міста, то застав їх замкненими й тільки підступ п'ястівського нащадка, що для користи й лакомства перемінив свою католицьку віру на православну, а ім'я Болеслава на Юрія, приспав українську сторожкість. Згодом одначе, ставши паном львівської землі і міста, розкрив Болеслав своє справжнє обличчя — кривоприсяжника і насильника. За одно й друге піднесено йому отруї, а по його добре заслуженій смерті

(1340) піднялась над Львовом і західньо-українськими землями перша з пожеж кривавої відплати за всі кривди і насильства, якими західні завойовники переполнили тиху і плодovиту українську землю. Це було перше організоване повстання Українців проти захланности чужинців, а на його чолі станули: Дмитро Детько, Ходзько, Юрій Лисий, Михайло Єлізарович, Олекса Молдавович та Борис Кракула. Одначе з повстанчої заверюхи рішив скористати черговий претендент до Львова, польський король Казимир. З ватагою наемних Мадярів кинувся він на Львів і чого в ньому не загарбав силою, то здобув зрадою і підступом. На пострах місту спалив, вирізав і розграбив св.юрський монастир, а львівський замок віддала йому в руки зрада місцевих Поляків, що їх як гостей прийняли колись до себе добродушні львовяне. Про постійне панування над краєм і містом Казимир тоді ще не думав. Йому не давали спати княжі скарби, нагромаджені в замку і надвірній церкві св. Миколи. Пограбувавши Львів і знищивши замок, вернув Казимир до Кракова з таким же поспіхом, з яким станув на нашій землі. До Кракова повіз нагарбане добро, а за собою полишив згарища і руїни. Одначе легкість, з якою Казимир допав княжих і міщанських

скарбів, збудила в ньому думку ще раз поспробувати щастя, щоб тепер запанувати вже над Львовом неподільно. В червні 1340 р. набрав він нового війська і добуваючи в марші один галицький город за другим, осінню цього-ж року станув під Львовом. Місто не було приготоване до оборони і здалося по короткій боротьбі. Але коли Казимир почув себе уже безспірним паном положення і вертаючи до Кракова, посадив на львівському замку свого намісника, тоді Львовяне вхопили за зброю й під проводом Дашка з Перемишля і Данила з Острога змобілізували друге з черги протипольське повстання. Перші успіхи осмілили повстанців до того, що вони не тільки вигнали Поляків з рідної землі, але впали в корінну Польщу та сплюндрували її окраїни.

Казимир, побачивши, що на неподільне панування над українською землею не має покищо сил, пішов тепер на уступки, при чому хвилево задоволься тільки зверхністю над Дмитром Детьком, якого українські бояри і міщане видвигнули на керманича долею своєї землі. За його управи здавалося, що мир і добробут вертають на зруйновану українську землю. Львів знову піднявся з упадку, заройвся від купців і ремісників, що почали зїздитися сюди з далеких сторін, забезпечені льготними

грамотами Детька. Тоді то м. и. відбудувався зруйнований Казимиром св.-юрський монастир, при чому на вічну пам'ятку відбудови вилито в ньому дзвін, якого напис голосить до нині, мовляв: »В літо 6849 (від сотворення світа, а в 1341 від Різдва Хр.) солян бисть колокол сей святому Юрію при князі Дмитрії ігуменом Евтимієм«...

Алеж раз розбуджена сусідська захланність не заспокоїлася. Львів став кістю незгоди поміж Польщею і Литвою, яких війська кількакратно стрічалися під його мурами, поки Польща не взяла переваги. В 1349—50 роках опанували Поляки всю Галичину, а з нею і Львів, для якого тепер починається доба безупинної боротьби з завойовником. Боротьба була нерівна, бо за ворогом була сила, за нами тільки право і слухність. І хоч сила брала все гору над правом, то здавити й знівечити останнього не змогла до нині.

II.

Польський король Казимир, що в решті решт вийшов побідоносцем в боротьбі за Львів і галицьку волость, не вдоволився зруйнуванням старого, княжого города, який при сприяючих умовах міг піднятися до нового роз-

цвіту і сили. Як не як, а місцеве, українське населення переважало в старому городі над захожими Німцями, Вірменами, Жидами, Татарами та неозначеними близче Сараценами. І воно в майбутньому мусілоб бути пануючим елементом в місті. Щоб цього не було, щоби чужоплемінні кольоністи могли рости в силу і запанувати над місцевим населенням, Казимир рішив — закласти новий Львів подальше старого і забезпечивши його не тільки мурами і валами, але й особливими привілеями, скріпити свою владу на нашій землі.

Так повстав новий Львів, не тільки з новим ринком і новими вулицями, але й новим, чужинецьким населенням, а все те окружене оборонними мурами, що піднялися здовж нинішніх — губернаторських валів, стрілецької площі, гетьманських валів, та вул. Собіського. В тому чотирикутнику не стало вже місця для старого, українського Львова, що перемінений на Краківське передмістя, опинився під владою старости і під безупинною тривоною ворожих наскоків, яких навала часто відбивалася від мійських мурів, але з тим більшою завзятістю окошувалася на безборонних передмістях.

В новому місті, в якому першу скринку прийшлося грати не так Поля-

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО
ДОПОМОГИ ПІВАЛІДАМ
У ЛЬВОВІ

кам, як Німцям, що краще за Поляків надавалися для праці в ремеслах і торгівлі, дуже мало місця нашлося для туземного населення, в першуж чергу для побіджених Українців, яким визначено малесеньку «руську» (нинішню Руську і частину Бляхарської) вулицю, поза якою не дозволювано їм оселяватися. Разом з тим наложено на них цілий ряд обмежень і заборон, які не тільки кривдили їх матеріально, але що найбільшійше — принижували й гнобили морально.

Поки в новозорганізованому місті панами положення були культурні й освічені Німці, ті, яким більшість східньо-європейських міст завдячувала свою муніципальну організацію, це загально відоме «горе побіджених», доводилося зносити львівським Українцям помітно легше.

На жаль політика центральної польської влади йшла послідовно в напрямі повного ополячення не тільки побіджених автохтонів, але й усіх напливових елементів. Український в своїй основі, а німецький в своїй організації Львів, польщів з дня на день, а в парі з тим гіршало становище загалу Українців, які привязання до рідної віри, мови й традиції ставили вище успіхів і здобутків, які запевнювала їм зрада і ренегатство. Правда, сам Казимир в перших роках

своєї влади над українською землею, навчений досвідом двох кривавих повстань, не почував себе надто певно і пробував йти на уступки українському населенню, що найменше не провокуючи його найніжніших почувань, яких воплоченням була прадідна, православна віра. Скоро одначе побачив, що таке поступовання опізнює «навернення», а краще кажучи ополячення здобутого краю й міста, до тогож принаглюваний папою й своїми ж таки «всехполяками», хопився насильства. Церкву Успення Богородиці, що збудована на колишньому підгороддю княжого Львова, опинилася в мурах нового міста, замінив Казимир на костел, на місці якого станула згодом, до нині існуюча, латинська катедра. Рівночасно заборонив Українцям, що опинилися внутрі міських мурів, поселяватися де инде як тільки на призначеному для них невеличкому шматкові землі, на якому згодом повсталала нинішня Руська вулиця та Успенський храм з пізнішим ставропігійським брацтвом при ній. Таке саме обмеження накинута тодіж Вірменам, з тою одначе різницею, що призначена для них частина міста (нинішня вірменська й домініканська вулиця) і число домів, які мали стати на ній, були помітно більші. Слідами Казимира пішов його наслідник, а краще кажучи, управитель га-

лицької волости з рамени угорського короля Людвика — князь Володислав Опільський. Він забрав Українцям церкву Чесного Хреста, що стояла на місці нин. школи ім. Міцкевича (вул. Рутівського) і віддав її нововведеному чинowi Францісканів. Коли уявимо собі, що католицька віра в очах українського православного населення стояла на рівні з поганським «богомерзким служенієм», то зрозуміємо, як сильно відчували наші предки цю кривду, скільки жовчі влилося в їхні серця на вид такої безцеремонної профанації їхніх святощів. Тепер ролі помінялися — православні церкви прозвано біжницями та синагогами, а православну віру зрівнано в правах з жидівською.

Коли відомий з свого фанатизму неофіт Ягайло затверджував старі й надавав нові привілеї для Львова (1387), то мов на сміх зазначив у своєму письмі, що львівські Українці остаються при своїх «правах» на рівні... з Вірменами, Жидами і Сараценами. Коли зважимо, що Жиди не мали тоді майже ніяких прав у місті, що Вірмени як православні були трактовані на рівні з «невірними» Жидами, а разом з ними були тільки терпимі невідомого походження Сарацени (мабуть Караїти), то зрозуміємо, що таке «упривілейовання» українських автохтонів, в яких пам'яті не затерлася

ще традиція власної державности, було тільки обидою і болючим упокоренням. А всеж таки, поки панами в місті були Німці, то Українцям вдавалося хоча переходно користати з прав і прерогатив муніципального устрою, й мати своїх представників у раді, і так чи инакше обходити заборону оселювання поза межами руської вулиці. Натиск з гори був сильний, але ще дужчою була відпорна сила львівських Українців, з поміж яких щойно під 1426 р. занотували міські акти першого з ренегатів, яким був якийсь Стецько, що ради міського права »перехрестився« на Андрея і став католиком. Самозрозуміло, що тверде й непохитне становище Українців не могло подобатися завойовникам. І коли вони не могли долекти Українцям »правом«, то робили це »лівим«. В 1463 р. якийсь шляхтич Щенснї, набравши різної голоти ніби для »хрестоносного« походу проти Турків, виладував свій »хрестоносний« запал на українських передміщанах, в парі з якими попало теж і Жидам. Був це перший з відомих погромів, яких згодом було більше.

Кривджені й насилувані »правим« й »лівим« Українці, не могли палати братньою любовію і прихильністю до своїх гнобителів, якими поза центральним урядом був близький і дошкульніший міський уряд, що з дня на день

польщів і кріпшав у завзятости й нетерпимости. Не маючи доволі власних сил для оборони, Українці оглядалися за зовнішніми союзниками, і нічого дивного, що їх перший вибір впав на близьких не тільки географічно, але вірою і спільними державними традиціями — Волохів. В 1515 р. спалено живцем на львівському ринку якогось селянина, обвинуваченого в змові з останніми. Того ж таки року спалено на кострі трьох інших селян, про яких вину не знаємо. Були це перші ластівки не тільки українсько-волосььких взаємин, але й обяви тої жорстокої нетерпимости, яка змагається у Львові з хвилию, коли польський елемент бере в міській раді перевагу над культурним і зрівноваженим німецьким.

На загал положення Українців в тогочасному Львові було на стільки оплакане, що виданий в їхню користь привілей короля Олександра (1521) бувби найкращою його картиною. Привілей формально, але без практичного примінення усуває такі обмеження, як неприпинання українського свідоцтва в суді, примушування до складання присяги в костелі, заборону переходу українському священникові з св. Дарами в ризах і з світлом, надуживання міською радою права патронату над українським духовенством і т. п. Привілей ніби то усуваючи деякі з обмежень, промовчує

цілий ряд інших, до яких силою королівського декрету з 1525 р. приєднується поновлення заборони поселюватись Українцям поза руською вулицею, заборона ведення ремесел, якими не займалися їхні батьки, виключення з цехів, з права ведення пропінацій та подрібного (ліктевого) продавання сукна, що було основою добробуту неукраїнського населення Львова. Про моральний і матеріальний стан тогочасного українського духовенства вимовно свідчить те, що такий прим. о. Семен був рівночасно кравцем, о. Хома Бабич займався торгівлею, при чому його жінка торгувала в роздріб... цибулею. В часах, коли шляхта вважала торгівлю й ремесло негідним свого стану, тим більшим пониженням було таке заняття для духовенства.

III.

Коли зважимо, що так Казимир, як і його наслідники, захопивши українські землі, оправдували свою завойовницьку політику бажанням «навернути» еритичну Україну на лоно католицької церкви, та що за цю свою «культурну місію» одержували не тільки похвали, але й матеріальну допомогу папського престолу, то зрозуміємо, що й оборона Українців пішла в першу чергу по лінії оборони

прадідної віри, а кожний наступ і обмеження останньої, вважалось рівночасно обмеженням прав і свобод української національності. Боротьба Українців за права віри, була рівночасно боротьбою за права нації і тим тільки пояснюється завзятість, яку виявили в цій боротьбі Українці, та безоглядність, з якою поступали «культуртрегери». З моментом знесення галицької православної митрополії, яку Володислав Опольський заступив... латинською, опинилася галицька волость без духовного проводу, при чому митрополичі добра й посілости розшарпали поміж себе польські старости та їх прибічники.

Не можучи проковтнути всього самі, пускали вони ті добра в аренду, а такий арендар мав право не тільки тягти зиски з земель, але й з правосуддя над українським духовенством. Було це очевидним безправством і наругою над повагою православної церкви, супроти чого згодом під напором православних вельмож поділено всю область скасованої галицької митрополії на стільки «намісництв», скільки було старостинських міст у краю. Зразу іменування намісників було в руках старостів, які нерідко віддавали намісництва приватним людям, але з часом виведнав собі право на роздавання намісництв львівський арцибіскуп Берnard

Вільчек (1509). Очевидно, що таке право здобув він для того, щоби діло «навернення» Українців пішло скоршим ходом. Коли одначе «покривджені» в той спосіб старости стали лавою проти арцибіскупа, то він побачив себе примушеним зеднати всі намісництва в руках одного чоловіка, якого для більшої поваги представив до затвердження королеві. Вибір арцибіскупа впав на українського шляхтича Якіма Гдашицького, який став не тільки намісником для всіх повітів галицької волости (1522), але й архимандритом св.-юрського монастиря у Львові. Уряд намісника для всього православного духовенства в краю в отриманні з св.-юрською архимандрією, зеднав у руках Гдашицького всі права й владу, яку мали колишні галицькі митрополити й єпископи. Арцибіскуп віддаючи Гдашицькому таку широку владу, для якої позискав санкцію королівського привілею сподівався, що маючи до діла з одним намісником замість кількох, до тогож незалежним від старостинських химер, зможе доконати й завершити діло «навернення» галицької волости. Сталося однак инакше. Гдашицький виявив себе чесною людиною, добрим Українцем і вірним сином православної церкви. Замість «вихрещувати» свою паству на католицизм, він почав завертати з католицизму тих,

що зрадили свою віру. Що більше, коли Гдашицький побачив, що йому не по дорозі з арцибіскупом, виломився з під його зверхности й віддав себе в розпорядження київського православного митрополита Йосифа (1526). Цього було вже забагато арцибіскупові й на його налягання, король прогнав «невдячного» Гдашицького з намісництва, залишаючи за ним тільки св.-юрську архимандрію.

Гдашицький мусів уступити, але по собі лишив місце, на якому в короткому часі вирросло львівське владиттво, піднесене вже за австрійських часів до гідности митрополії. За вставленням української шляхти, духовенства й міщан у короля заняв опорожнене місце намісника львівський міщанин і купець Макар Рафалович Тучапський (1529), якому крім цього запевнено архимандрію по смерті Гдашицького. Не дрімав одначе арцибіскуп, що, покликуючись на своє право, не вважаючи на Тучапського, настановив наслідником Гдашицького якогось Сікору, свого ряного прихильника, але проти нього стали всі стани Українців з такою рішучістю, що Сікорі не довелося урядувати й одної днини. І хоч король підчинив Тучапського зверхности арцибіскупа, а «номінат» Сікора завзято добивався намісницького престола, то рішучість,

з якою в обороні свого кандидата стали Українці, не тільки утвердила його на намісничому престолі, але підняла останній до гідності владитва. Сталося це в 1539 р. й з того часу львівські Українці здобувають нову опору в боротьбі за свої права, не кажучи вже про виїмкову важність свого здобутку. З того часу в столиці Галицької України повстає новий осередок культурно-національних змагань, що в парі з другим, яким було ставропігійське братство при Успенському храмі, веде і кермує усіми рухами українського громадянства. І хоч поміж Ставропігією й св.-юрською горою тільки у виїмкових випадках доходило до гармонії, хоч особисті порахунки братчиків, що титулували себе «старшими руської нації» та владик рідко коли годилися, всеж таки аж до часів Шумлянського на зверх обидві установи виступали солідарно, при чому впливи Ставропігії обіймали в першу чергу місто й передмістя, а впливи св.-юрської гори простиралися на весь край, часами й поза його межі.

Серед яких умов здобули собі Українці львівське владитво, навчить нас хочби те, що ввєднання королівського привілею коштувало їх понад 300 найкращих волів, які роздарували королеві, королеві і дворянам, а коли з дору-

чення короля виправили вони свого кандидата на посвячення до київського митрополита, то разом з ним мусіла йти озброєна ватага шляхти й міщан, щоби нового владики не досягла пімста »покривдженого« в своїх правах арцибіскупа. І хоч Українці діпняли свого, поставивши своїх противників перед доконаний факт, то ні один з пізніших арцибіскупів не признав існування львівського владицтва правосильним і при кожній нагоді простягав по нього руку. Вже по смерти Тучапського (1549), коли на його місце вступав обраний Українцями і затверджений королем Арсеній Балабан, пробував відновити своє право львівський арцибіскуп, а коли йому не повезло, приєднав для свого пляну краківського біскупа Мацейовского, що знов з свого боку підбунтував проти Балабана львівську міську раду. Почалася тоді широко закроєна кампанія львівського магістрату проти владики і тільки смерть Мацейовского припинила її в самому розгарі. До нового підняття спору дала притоку смерть Балабана (1569), який полишив владицтво в руках свого сина Григорія (в черництві Гедеона) Балабана. Львівський арцибіскуп Шльомовскі, не вважаючи на затвердження Гедеона королівським привілеєм, висунув свого кандидата Івана Лопатку Осталовського, для яко-

го виеднав другий королівський привілей; а що в Польщі усе було можливе, а один королівський привілей перечив другому, то й Лопатці вдалося при допомозі арцибіскупа і львівського старости засісти на святоюрській горі тим легче, що Гедеона Балабана не було під той час у Львові. Коли одначе вернув Гедеон, почалася формальна війна за святоюрську гору. Лопатка, прогнаний з святоюрської церкви, вернув до неї силою королівського декрету, вслід за чим почався судовий процес поміж Осталовським і Балабаном за права на владичтво. Хто зна, чим був би закінчився процес, якби не смерть Осталовського (1575), яка забрала Балабанові противника, а галицькому владичтву арцибіскупського ставленика.

IV.

Коли на польському престолі засів мадярський вельможа Стефан Баторій, в серцях Українців під Польщею блиснула надія на краще. Присяга короля, зложена на т. зв. „*Rasa Conventa*“ в яких м. и. зрівнювано усі віроісповідання і нації, кілька прихильних православним королівських привілеїв, між якими був і привілей для львівського Успенського Брацтва, все те давало хід припушен-

ням, що дальша боротьба «за права віри і нації руської» піде що найменше дорогою права і законности. Сталося одначе инакше. Вплив езуїтів на короля разом з «мальованістю» королівської влади довели до того, що що иншого говорилося в королівських привілеях і розпорядженнях, а що иншого творилося на місцях, головнож у Львові, який в порівнянню з т. зв. литовсько-руськими землями, зеднаними з Польщею славною «Люблинською унією» (1569), був разом з усею галицькою волостою трактований як край здобутий війною.

Правда, коли «старші руської нації» у Львові — Васько Тимович і Хома Бабич, покликуючися на свободи Українців «литовських», домагалися в короля такихже свобод для Українців Львова і галицької волости, то король не тільки що признав слушність українським домаганням, але видав у користь львівських Українців привілей (20. мая 1572) в якому м. и. було сказано, що львівські Українці православної віри мають право до всіх почестей і гідностей в місті, якими користуються латинники, що як останні можуть усім торгувати, мати домми в місті, та що на випадок гноблення Українців і їхнього духовенства з боку львівського магістрату чи старости, винувати заплатять 20.000 золотих кари.

На жаль королівський привілей так

і остався свистком записаного пергамену, а львівські Українці небаром таки мали нагоду переконатися, що «не все те правда, про що в книгах пишуть».

Коли львівські Українці, спираючись на королівський привілей, винесли під час ярмарку 1575 р. свої товари на базар, то Поляки не то, що порозбивали й розграбили їхні крамниці, але одного з українських купців Дмитра Красовського, який посмів пригадати грабіжникам розпорядок короля, арештували і покарали гривною. Хай, мовляв, знають кляті шизматики, що «король далеко, Бог високо», а ми... тут...

Не помогла Українцям й скарга до короля, що будучи у Львові в 1578 р., не тільки не станув в обороні своєї гідності, але йдучи на зустріч вимогам тогочасних «вшехполяків», привернув силу давнім обмеженням. Осталось по старому, але хоч не було розбіжності поміж «волею» короля і самоволею львівського магістрату...

Коли серед львівських дрібних купців і ремісників почався рух проти самовладного магістрату, проводирі руху втягли до акції Українців, коли одначе справа повелася і для контролю над магістратом утворено інституцію «Сорока мужа (1579), то в її лоні найшлося місце ледви для двох Українців — якогось Леська і о. Хоми Бабича, що, будучи

священиком, займався купецтвом. В тій же самій мірі не справдилися сподівання Українців, які вони звязували з утворенням нової установи.

Так центральна як і місцева влада, обі перепоєні духом нетерпимости, змагали до одного ідеалу — до знищення українського живла так в місті як в краю і змагаючи до того, так для одної як і для другої сторони всі засоби були добрі: ріжниця тільки була в тактиці. Коли центральна влада, для переведення свого пляну вживала часом рукавичок, то місцева духовна чи світська влада робила це з безоглядністю й безсоромністю, на яку їй було тільки стати. Нагода до нового походу проти Українців трапилася в 1582 р. при заведенню нового, т. зв. григоріянського календаря.

Справа сама собою, невинна і чисто науково-практична, послужила на львівському ґрунті притокою до нового насильства. Декретом з дня 20. вересня 1583 р. наказав король Баторій православним Вірменам і Українцям прийняти григоріянський календар і святкувати свята разом з латинниками. Українці зрозуміли, що під покришкою календарської новинки криється змагання затерти ріжницю поміж воюючими обрядами, а в парі з тим і націями. А що на таку зміну треба було згоди православного патріярхату, на що зовсім не заносилося,

то Українці рішили усею силою опертися королівському розпорядженню. Утвердило їх в постанові ще й посланіє патріярха Єремії II., що, взиваючи до збереження традиції, кликав не відступати від батьківських, Богом даних, заповітів. Того тільки й ждали львівські «вшехполяки». В навечеря Різдва Христового, в середу дня 24. грудня 1583 р. після старого ст., а 8. січня 1584 р. після григоріянського календаря, коли по православних церквах Львова почалась вечірня, зорганізував львівський арцибіскуп Ян Соліковскі оружний напад на українські церкви. Переведенням наскоку зайнявся брат арцибіскупа Войтек Соліковскі, що з узброєною львівською батареєю вломився до церков: Успенської, св. Миколаївської і св. Юрської, розігнав вірних, відриваючи духовників від престолів, а церкви позамикав і запечатав.

Обурене населення українського Львова не злякалося арцибіскупа-варвара, але зібравшись по розгромі, позривало біскупські печатки й битком виповнило усі львівські церкви. Це довело напасників до такої люті, що вулиці довкола церков стали тереном правдивої війни. На щастя приїхав до Львова не-присутній підчас нападу владика Гедеон Балабан, а успокоївши маси, вніс ряд протестацій до городського суду.

Митрополитом був тоді Онисим Дівочка, до якого вислали обурені Українці повне докорів і слухних замітів письмо: »За вашого пастирства — читаємо в тому письмі — ми пригноблені, плачемо і скитаємося, як вівці без пастиря між тим ваша милість, будучи до цього обов'язаним, не вважаєш за відповідне в таких великих і насильних кривдах виявити свою дбайливість і силу так, що таких нещастя перше ніколи не було, а більших вже бути не може, як ті: обезчещення святостей, замикання св. Тайн, опечатування церков, заборона дзвонення, випровадження від престолу з церков добрих священників, мов яких злочинців, шарпаючи, в брудних тюрмах їх саджаючи, а мирським людям в церквах битих молитов забороняючи і виганяючи: такі насильства не діються і під поганськими царями, як це діється за пастирства вашої милости«...

Почався процес поміж владикою Балабаном і арцибіскупом Соліковскім, але при безсильности православного митрополита та при очевидній сторонничости польської влади, це варварське свято-татство заїлого арцибіскупа не привело на його голову ані кари ані навіть нагани. Сповнивши свою »патріотичну« місію, арцибіскуп вселаскаво помирився з владикою і обіцяв не устроювати вже

більше таких бешкетів. А діялося це в державі, яка радо називала себе «пшед-мужем» християнства, правовости й європейської культури.

Безпримірний напір з боку всевладних Поляків переконав кінець-кінців львівських Українців, що одинокі їх спасення в залізній організації. Рамами, в які могла влитися нова організаційна акція, були брацтва, що з давен давніх існували при більшості церков так у місті, як і на обидвох львівських передмістях. Самозрозуміло, що перша скрипка в тій акції припала брацтву при міській Успенській церкві й воно то обняло провід над брацтвами передмість. Установи, яких завданням була служба для церкви й праця для добра ближніх, дуже легко могли перемінитися в національно-політичні організації там, де віра батьків була однозначною з батьківською національністю. Про Успенське брацтво в місті збереглися відомости з давен давніх (1439), але щойно в 1585 році довелося йому виплисти на ширшу воду, при чому «старші» брацтва сталися поневолі «старшими» української нації. В згаданому році приїхав до Львова антиохійський патріярх Йоаким, на долю якого припала основна реформа брацтва, згідно з новими завданнями, які ждали нашу установу в боротьбі

з надвигаючою унією, що була тільки маскою польонізації.

Патріарх Йоаким, поблагословивши брацтво в його замислах над утворенням брацької школи, печатні, шпиталя і т. п., надав брацтву права »ставропігії«, установи, залежної безпосередньо від православного патріярхату. В часах, коли східній патріярхат дивився з болем на поступи унії, у якої тенети падали один православний владика за другим, у часах, коли серед української православної ерархії почали меркнути цінности прадідівської віри й національності, а »лакїмство нещасне« заставляло торгувати одним і другим, у таких часах установлення ставропігії у столиці галицької волости було рівнозначне з наложенням гальми на колеса українського воза, що поневолі котився вниз. Обдароване правами ставропігії Успенське брацтво, переорганізувавшись в своєму нутрі й зєднавшись з рештою брацтв, стало не тільки голосом народньої совісти, але й ексекутивною народньої волі. На плечах тої установи, її силами й коштами ведеться від тепер дальша боротьба за український Львів.

V.

Дня 1. січня 1586 р. затвердив православний патріярхат устав львівської

Ставропігії і з того часу датується усильна плодотворна діяльність установи, якій в першу чергу завдячуємо збереження того з українського Львова, що зберегти далось, в боротьбі, що переростала сили одиниць, але могла почуваютися успіхами, добутими силами залізної, здисциплінованої організації.

»В означений день — голосила перша точка ставропігійського уставу — повинні братчики зійтися в умовленому домі з любовію і миром, віддаючи один другому належну честь і творючи добре діло перед Богом і людьми«.

»До брацтва може вступити кожен, хтоб він не був: міщанин чи шляхтич, передміщанин чи хтонебудь з посполитих людей, так з Львова як і з других місцевостей« — голосить третя точка уставу. Одним махом, з маленького брацтва, якого первісним завданням була обслуга своєї церкви, твориться всенародня установа, обіймаюча усі стани і верстви народу.

Приписи уставу і рішення братського зібрання мусять бути безоглядно й щиро виконувані. Кожен промах і недомагання карається тюрмою на вежі, про що говориться в 9-тій точці уставу.

У нутрі брацтва повинна панувати братня згода і однодушність, а коли брат брата обидить на брацькому зібранні, то буде покараний тюрмою на

вежі, пожертвою каміня воску, а крім того тутже перед брацтвом повинен направити промах, просячи вибачення в обидженого брата і цілого брацтва». (10).

На брацькому зібранні повинні браття вести себе з гідністю, щоб ні з чиїх уст не впало гниле слово, а за кожне корчемне слово накладати кару фунта воску. (11).

Для кращої гармонії і вдержання внутрішньої дисципліни накладає устав на братчиків обовязок взаємної контролі, бо коли брат дізнається про провину брата, то не повинен її затаювати, але виявити на брацькому зібранні, щоби винуватого покарати; той, що затаює провину брата, підпадає карі нарівні з винуватим. (13).

Кара за провину не рівна, але повищується в міру становища, яке займає винуватий в брацькій ерархії: «коли провиниться в чому старший брат, назначається йому кара втрое більша чим молодшому», «большого бо томлення достоить чести ради». (14).

Покараний братчик, відбувши кару, не повинен гніватися на брацтво, але вибачитися перед ним, «да не зайдеть сонце во гніві вашем». (15).

На брацьких зібраннях переводять усі рішення на основі широко-демократичного парляментаризму: в усіх

справах приймає участь загал братчиків, серед яких перше слово мають молодші, після яких висловлюють свою думку старші братчики. (17).

У справах брацьких мусить бути задержана строга тайна, а кого заступають на розголошуванні брацьких тайн, той буде покараний тюрмою на вежі і безміном воску. (19).

Очевидно, що така легка кара жде тільки добрих, карних братчиків, в яких провини не помітно злої волі. Тих одначе, що свідомо й злобно відважилибся знехтувати брацьке рішення, карається як проступників церкви; а коли такий не покається до чотирьох тижнів, такого як явного грішника відлучується від церкви, оголошуючи це в храмі, перед всіми. (20).

Хто би з братчиків посмів стикатися з таким чоловіком, той стягне на себе туж саму кару. (21).

Як строгими є братчики в осудженню винуватих, так добрими і сердечними є супроти тих з поміж братії, яким трапиться нащастя чи недуга. Братчики помагають йому тоді з брацької скарбони і відвідують його по братському. (22).

Алеж брацька скарбона отвирається тільки для тих, що потребують помочі в нещастю. Для тих, що хотілиб дороблятися чи спекулювати брацькими фондами, вона замкнена. (23).

Як за живих, так само піклуються братчики за своїх померших, справляючи їм брацькі похорони, наймаючи літургії і т. п. (24 і 28).

Брацтво має право нагляду над моральністю так світських як і духовних людей; колиб вони не послухали брацького напімнення, то ділом брацтва є поставити їх перед єпископа. (29).

Алеж брацтво має право спротивитися навіть єпископові, якщо він піде проти закону й правди. (30).

Колиж єпископ покличе кого з братчиків на свій суд, то в парі з ним стають перед єпископом представники брацтва, щоб не було зловживань з боку єпископського суду. (31).

Львівське брацтво має першенство законного старшинства і йому повинні підлягати усі брацтва. (33—34).

Означивши в дальших точках уставу справи віри і обряду, в яких брацтво повинно доглядати мирян і духовенство так у Львові як і в краю, останні дві точки (40 і 41) запевнюють брацтву виняток з під влади єпископа в розпорядках, які противилибся точкам і законам брацького уставу.

»Бо хто протививбися і нарушив брацький устав, архієпископ чи єпископ, протопіп чи піп, діякон чи церковний

причетник, хтось з князів чи простих людей, такий підпадає прокляттю чотирьох вселенських патріархів і клятві св. Богоносних Отець семи вселенських соборів«...

Прочитуючи точка за точкою устав Львівської Ставропігії, ми завважуємо, що в ньому усе продумане й направлене до одної мети. Людей, яких до тепер еднала тільки віра і народність, а роз'єднувало все інше, починаючи від маєткового стану, громадської гідности аж до місця замешкання, сковує цей статут у звязку й карну, а в парі з тим гармонійну громаду - сімю, якій поставлено завданням оборону «віри і нації руської».

А що до оборони таких святощів, скажім по нинішньому ідеалів, потреба було чистих рук, для того так багато уваги посвячує брацький устав питанням моральности не тільки в брацтві, але й в цілому громадянстві. Тому, що до осягнення успіхів конечна єдність і гармонія, то брацький устав передбачує строгі кари для всіх, хто цю єдність і гармонію розбиває, тому взаїмна любов, пошана й послух спільним рішенням покладені в основу уставу. А що ворог, з яким треба було боротися, був не тільки сильний, від ніг по зуби узброєний, але там, де не помагала сила, вживав хитрости, підступу і зради, для того усі заміри і рішення брацтва запечатані

сімома печатами тайни. А що врешті православні владика виявили слабкість в обороні інтересів православної віри, для того брацький устав не тільки звільнює брацтво від послуху владикам там, де вони поступали незгідно з законами православної церкви, але дає в руки брацтва право контролі й нагляду над владиками.

І коли протягом століть львівський владика заєдно був видимою головою, князем української церкви і нації, то Ставропігія була заєдно його парламентом. На боротьбу обоїх стравлено чимало сил і засобів, але в результаті припізнено наступ унії, яка була тільки замаскованою польонізацією на протязі добрих двох століть. Колиж вона в рещті рещт прийшла і заткнула свій побідноносний прапор навіть на гранітних муграх Ставропігії, то ті, яким на унії так залежало — Поляки могли уже тільки ствердити повний розклад своєї державности, а в парі з тим упадок свого винищуючого розмаху. Важко заперечити, що дріжджем яке від першої хвилі розсаджувало цю державність, деморалізувало її хабарями і компромітувало в очах блищих і дальших сусідів, був у першу чергу заєдно невдоволений український елемент з львівською Ставропігією на чолі.

VI.

З хвилею, коли на польському престолі засів архи-католицький Жигмонт III, становище Українців взагалі, а львівських з осібна помітно погіршилося. На голови останніх посипалися зловживання й репресії, які досі наче держано в запасі. В першу чергу усунуто з львівського магістрату усіх православних, хоч як їх там небагато було й як не скромні становища вони мали. Будова успенської церкви, яка тоді рушила з місця, була теж одною з ділянок, на яких виладоувалася ворожа нетерпимість. Магістрат робив усе, щоби будову припинити, а коли вже не було можна змести підіймаючихся з землі мурів, то хоч повищити їх кошти до найдальших границь.

Тому то магістрат не дозволив Українцям ломати каміня у поближких каміньоломах, а на матеріял, привожений з краю, наложив високе мито; львівським купцям заборонив продавати Українцям потрібне на будову залізо, а коли всі ті шикани не помагали, а церковні мури росли з дня на день, з години на годину, то магістрат не тільки не карав, але з очевидним задоволенням дивився на вибрики львівської батярні, що псувала на будові руштовання й зняряддя, а ніччу залагоджувала свої фізіольогічні по-

треби на тому місці церкви, яке було призначене для вівтаря....

Рука в руку з магістратом пішли сусідуючі з успенською церквою Домінікани, які постаралися про заборону Українцям дзвонити в дзвони тоді, коли в їхньому костелі правилася служба. А що хитрі білоризці придумували собі різні служби у всяку пору дня, то українським дзвонам доводилося більше всього мовчати.

Квіткою магістрацької «культурности» у відношенню до Українців може нам послужити факт, на позір дрібний не менче одначе характеристичний, який без сорому втягає в свою хроніку канонік Юзефович а як головний автор виступає в ній «віком і наукою поважний конзуль» Зіморевич: (1659)

«Одного дня ударено в великий дзвін тутешньої руської церкви — пише Юзефович — тоді іще шизматицької. Якась польська перекупка сказала до своєї товаришки-русинки жартом: «О якже грубо гомонить ваш Серило!» Русинка за обиду приняла таке названня дзвону свого обряду і сильно вилаяла Польку і щоби пімститися, сказала: «Коли наш дзвін є Серило, то ваш катедральний — Гаврило!» взаїмними дотинками за честь обидвох дзвонів так довго на місті публично сварилися, що по богатях шкалюваннях, до суду піти мусіли. Був тоді

суддя Вартоломей Зіморевич віком і наукою поважний конзуль, який вислухавши благі (?) тих крикливих жінок сварки, видав присуд, відвернувшись до польки: «Чуеш! ти жінко щобись не важилася так легкодушного прозвища давати так великому дзвонюви, але під грошевою карою завсігди додай титул: »Пан Серило дзвонить«... На такий присуд Полька зареготала, а Русинка зраділа (?) як колиб виграла справу. І так цей дзвін зі сварки жінок в пізну потомність неприємне мусить носити назвиско».

Можна вибачити ординарности польської перекупки, важно не зрозуміти обурення української, яка зрештою навіть у відплату за, обиду своєї святости здобулася що найвище на несорозмірне до »Серило« »Гаврило«, але трудно не дивуватися Зіморевичеви, що видав такий соломоновий присуд, а що більше Юзефовичови, який вважав за вказане передати його потомности...

Рівночасно підчинено українське духовенство владі магістрату, який зі свого боку наложив на нього ряд тяжких і упорюючих данн. Коли-ж Ставропігія отворила при церкві школу, то була вона заедно тереном нападів і погромів, устроюваних школярями-католиками, які били нашу дітвору до крови, забирали й дерли їй книжки та одіж.

Вибрики католицьких школярів ішли

по лінії «високої політики» так магістрату, як і всього польського громадянства й тому тішилися безкарністю.

Ворожий наступ йшов усіма шляхами міського життя, не оминаючи ремісничих цехів, з яких викинуто православних, а в парі з тим заборонено майстрам вивольяти своїх православних учнів. Православні, яких нужда піпхала на службу в католиків, були предметом постійних упокорень і знущань. Їх примушувано святкувати католицькі свята й закидати свої, силою ганяно їх до костелів, а коли в православних був піст, то католики силою примушували своїх православних скоромитись, напихаючи їм у рот мяса. Було то в ті часи страшне й варварське насилування людської совісти, але воно проходило безкарно, бо такий дух запанував так у горі, як і в долині.

Нерідко католики нападали на дома православних, нищили їх і грабили, а Українців, які противилися новому календарові, арештували й серед побоїв і насміхів гнали до в'язниць. І як говорить сучасник цього лихоліття, «поважні жінки ледви живі бігають по вулицях і площах, шукаючи своїх мужів, не знаючи, що могло з ними так нагло й неожидано приключитися. Матері шукають і розпитують про синів, жінки про мужів, діти про батьків, куди вони ділися, що з ними могло скоїтися. Плач, крик,

нарікання й сердечне ридання трівожать небо, тяжкі зітхання затемнюють небо-склін, а сльози з очей, стікаючих кровю, мов дощ обливають лице й груди. Кругом один і той самий гомін: зрадники й шпіони руські!«.. Наступ на «русських зрадників і шпіонів» йшов на цілій лінії і не захитували його навіть королівські привілеї, добути в користь Українців заходами вірних православію магнатів (1592). Жигмонт III, підписуючи свої привілеї, добре знав, що вони ніколи не ввійдуть у життя; навіть не настоював на виконання своїх доручень там, де ходило про добро «русських зрадників і шпіонів»!... І власне в момент, коли здавалося, що хвиля розбудженої реакції знесе й розміє все українське, що ще збереглося в місті, виступає до боротьби Ставропігія. Вона організує сили й збирає засоби. Вірючи в чесність короля й безсторонність центральної влади, вона в першу чергу старається в них добути послух і виrozumіння. Починається безупинна товкiтня братських делегатів по Кракові й Варшаві й взагалі по місцях, де лише явився й спинився з своїм двором король, безупинне, томлюче й коштовне обсилання делегатами соймиків і сойму, безпримірне насичування двірських достойників хабарями, й на все те, мало не протягом двох століть, йдуть усі моральні й матеріальні сили не тільки

братства, але зорганізованого в ньому українського громадянства.

Часи і умови були того рода, що про оружане визволення не могло бути мови, тому тогочасна «організація Українців міста Львова» — Ставропігія пішла на шлях постулятів, щоб «викупити себе, потомків, жінок і діти з цієї египетської неволі», як тогочасні документи звать польську владу.

Йдучи дорогами й стежками тогочасних правових звичаїв, в першу чергу внесли Українці протест проти насильств магістрату до т. зв. городського (старостинського) суду. Колиж це не могло, скликали успенські братчики представників усіх переміських брацтв, що зібравшись в братському домі, рішили «одностайне, во одну волю, во одну раду» (1549) стати в обороні своїх потоптаних прав.

Тверді і строгі були міри для вдержання однодушности й дисципліни в початій акції, але мусимо це признати — були вони конечні.

Кермуючись спільнотою віри і долі в місті, зразу хотіли львівські Українці найти собі союзників у львівських Вірмен. Одначе ті «хрещені жиди», знаючи, що спілка з Українцями не далеко їх заведе, відмовили своєї помочі. Тому ображені Українці занотували собі цю відмову в братських актах, мовляв: «по-

томним народом руським пишем на вічну пам'ять, аби о том памятали народови арменському, — больше аби не утекалися до них в вічніе роди, под проклятьством святих Отець і семи вселенських соборів».

VII.

Не надіючися на союзників і не оглядаючися на ворогів, взялися львівські Українці з тим більшим завзяттям за справу свого визволення. Зараз таки виправили своїх делегатів до Варшави, при чому з міста поїхав Семен Луцький, а з передмість маляр Лаврентій Филипович. На дорогу дано їм 100 золотих, а тимчасом приступлено до усильного громадження фондів на дальшу акцію. З одного маху зібрали в місті 157 золотих, а з передмість 338 — сума, як на ті часи, величезна. Однак і тих грошей було за мало на заспокоєння апетитів придворних хабарників. А що поїздки делегатів не переводилися, зтягнуто позичку, а на все українське населення Львова наложено всенародній податок. Делегати їздили, напихали ріжним достойникам кишені, а до Львова слали раз у раз нагальні листи за свіжими грішми:

»Набивайте, як найбільшей можете, складайте, жебріте, а шліте на окуп!

Абовім на том світ і час нинішній стоїть, що без стыду торгують правдою, што ся листом звіряти не годит, толко просим всіх вобец і каждого з особна вшелякого стану і возрасту православія восточного людей, чим найбільшей і найрихлій грошей нам досилайте, абисмося, вольностей докупить могли, а до вас і з потіхою як найрихлій били... Пан інстигатор обітницю ста червоних конечно ся упоминаеть, которие обіщано на львовском замку. Пан Свашовский таяларов осмдесять... а іним для недостатку еще не обіцяли есмо, хоч видим, же нужна есть потреба...» (1600). Не слушність і право, але гроші, хабар вирішував справу там на варшавському дворі, де »без сорому торгували правдою« й заедно були готові признати слушність тому, хто краще заплатив.

Українці напружували всі свої сили, витрясаючи з карманів остатки (в відповіді на повищий лист післано до Варшави 1450 золотих!), але й та непосильна кервавиця не привернула їм загарбаних прав і вольностей. Делегати вернули до дому в порожні, а знесиленим Українцям остала тільки терпеливість і надія на черговий сойм. »Слиши і внуши земле, що терпим зле в том Львові« — писали вони в одному з своїх листів до князя Константина Осрожського. Кінець кінців вічні поїздки

й безчисленні хабарі заставили короля в 1604 р. приказати львівському магістратові, щоби він аж до покінчення польсько-українського спору не гнобив львівських Українців, не шкодив їм у торгівлі й ремеслах, не безчестив їх релігійних святощів і не гнав силою в нетри католицизму. А леж «обіцяв пан кожух і слово його тепле». Король написав своє, а львівський магістрат робив своє. Так само не звернув львівський магістрат уваги на рішення польського сойму в 1607 р., яким забезпечено православним широкі права й вольности. Хоч соймове рішення мало силу закону, але закони в Польщі не були писані для сильних, а в першу чергу для львівського магістрату.

Львівські Українці знову пориваються до ще енергічнішої акції, якої провід бере в свої руки парох Воскресенської церкви о. Андрій. Дня 15-го й 16-го грудня 1608 р. відбулося два многоважні зібрання представників усіх львівських брацтв, на яких зібрано гроші та обрано делегатів на сойм до Варшави. Делегатам доручено вказівки, які до нині роблять на нас вражіння своєю до розпуки посунутою проречистістю. Делегати мали домагатися в короля, щоби він повернув Українцям Львова права, якими користуються Поляки; коли це буде неможливе, то хай король

зрівняє Українців з Вірменами, а коли й цього послі не дібуться, то хай на долю львівських Українців припаде зрівняння в правах бодай з... Жидами; а якби, борони Боже, й це виявилось неможливим, то хай король позволить львівським Українцям виселитись у Волощину...

Того рода інструкцію могла подиктувати Українцям тільки розпука, безвиглядність в осягненню яких небудь прав на своїй прадідній землі.

Рівночасно передано королеві обширний меморіал, в якому м. и. читаємо:

»Чотири народи в самих мурах міста Львова є фундовані, які і тепер свої помешкання як і костели, церкви, а навіть біжниці свої жидове мають, то є в першу чергу старожитний, натуральний наш народ руський має своє вічум (раду) і церковнабоженства свого у Львові, відтак польський, вірменський і жидівський. Польський не рад разом з руським однакож мають право і однакові тягарі поносять, а вірменський своє осібне право, а жидове свою осібну управу і суд мають. Пригноблені є ми народ руський від народу польського ярмом над египетську неволю, що нас без меча, але гірше чим мечем, з потомством вигубляють, забронивши нам пожитків і ремісел й об-

ходів всіляких, чим би тільки чоловік жити міг, того не вільно Українцеві на рідній землі своїй українській в тому то українському городі Львові». Далі покликуються львівські Українці на польське військо «огромне і страшливе кожному неприятелеві», в якому бували і гетьмани, ротмістри, полковники, сотники, десятники і т. п. української національності, що рука в руку з Поляками боронять королівський маєстат і границі речі посполитої. А тим часом панове цехмістри у Львові: шевці, кравці, різники, поворозники, гончарі і т. д. думають, що вони щось кращого аніж достойники польського війська, й не допускають Українців до своїх цехів. Ті цехи вважають себе вищими від сенаторів, воеводів, каштелянів і інших достойників, яких стільки є української національності і їх допускає до себе король тоді, коли львівські міщухи не можуть стерпіти при собі українських міщан м. Львова».

»Найяснійший пане — кінчить свої виводи меморіал — бисми били і немотное бидло, албо овци якіе, предсе до вашої королівської милости волати бисмо мусіли... таж ми... поне конд добро речипосполитої... просим справедливости своєї і ратунку!»

Рука в руку з міщанами станув тоді й львівський владика Еремія Тисаров-

ський, який особним пастирським листом звернувся до усього світа православних, закликаючи його до помочі львівським Українцям. На посланіє відгукнувся молдаво-волоський митрополит Мардарій та олександрійський патріарх Кирило Лукаріс. Не мало моральної піддержки зазнали львівські Українці з боку славного Івана Вишенського, що проживаючи на Атоні, слав до Львова свої палкі посланія з словами заохоти до видержання на раз занятому становищі.

VIII.

Безупинна боротьба, вічне стороження останків своїх прав і тяжко добутих цінностей, на які відусіль чигало насильство, підступ і зрада, заставляли нераз львівських Українців і »на холодне дмухати«, підозрюючи підступ там, де його справді не було. Так було в 1615 році, коли до Львова приїхали два уніятські достойники — київський митрополит Венямин Рутський і володимирський владика Ілля Мороховський.

Гостям забажалося оглянути славну вже тоді братську друкарню, яка в час будови успенської церкви поміщувалася в забудованнях онуфріївського монастиря. Та ледви уніятські достойники разом з прислугою переступили поріг

монастиря, православні, перелякані за цілість своєї друкарні, вдарили на гвалт. Гомін дзвонів скликав в одну мить мало не в'єсь православний Львів на монастирське подвіря. Усі кинулись на гостей і їх прислугу і тільки скорій орієнтації завдячили уніятські владики своє здоровля, а може й життя. Така була завзятість православних проти уніятів, які в їхніх очах були гірш ворога, були просто-напросто — зрадниками, ренегатами. Самозрозуміло, що справа найшла свій відгомін в городському суді, при чому тільки відшкодовання за »страх і біль«, звільнило брацтво від болючіших наслідків судового процесу.

Але прийшов 1620 р., дата страшного розгрому польських військ під Цецорою. Держава, в якій три чверти населення були нею невдоволені, станула над пропастю. Усі, навіть найбільш запеклі шовіністи зрозуміли, що треба »попустити«, в першу чергу Українцям, яких козацтво одно тільки могло заступити дорогу побідоносним Туркам. Розуміли це й Українці і тому на соймі тогож року сказали Полякам своє тверде слово.

Лаврентій Деревенський, член і представник львівської Ставропігії, виголосив тоді промову, з якою не завадилоб познайомитись і нам. »Супроти небезпеки, в якій тепер найшлась польська

держава — говорив Деревенський — ви неминуче потребуєте помочі й то чи не найважнішої від народу греко-українського віроісповідання, того самого, який зазнав від ває стільки кривд і насильств. Але якже цей народ наставить свої груди в обороні вашої держави, коли ця держава не заспокоїла його потреб і просьб? Як він може вжити своїх зусиль, щоби здобути вічний мир для вашої держави, коли він не має мира і спокою у власній хаті, на прадідній землі? Невжеж він стане щиро, хоробро, з відвагою і ревністю, власною кровю гасити палаючі стіни вашої держави, коли бачить, що ніхто не збирається гасити полумя, від якого падають стіни його власного дому? Хтож не бачить, скільки кривд, скільки безпримірних насильств терпить український народ? Що діється у Львові? Хто православний і не хилиться до унії, тому не вільно в місті жити, не вільно йому займатися торгівлею, варити й подавати горячі напитки. Колиж хто й осмілившись жити в місті помре, то не вільно його хоронити після церковного обряду; не вільно йти з св. Тайнами до хорого! А чейже Українці мають тепер боронити цілості польської держави». І Деревенський поставив наприкінці своєї палкої і річевої

промови «українське питання» в усю його ширину кінчаючи:

«Коли на цьому соймі не прийде до заспокоєння усіх наших домагань, до вилічення усіх наших ран, то ми мусять тимемо крукнути разом з пророком: суди нас Боже і разсуди нашу прю!...» Поляки розуміли, що надуживати українську терпеливість все одно, що гратися з огнем. І тому рішили, хоч і тепер тільки формально, про людське око, змінити свою політику супроти Українців. Для заспокоєння Українців ще раз затверджено невведену в життя соймову конституцію з 1607 р., а до козацького гетьмана Конашевича Сагайдачного вислав король патріярха Теофана, щоб той вплинув на нього — стати в обороні польської держави.

Українці хвилево заспокоїлися, козаки помаширували проти Турків, але не заспокоїлися «всехполяки». Не вважаючи на небезпеку, в якій находилася їх держава, з дивною заїлістю кинулися на Українців. В цілому краю як і у Львові почалася нова хвиля переслідувань, арештів і кривавих езекуцій над Українцями, яким приписувано цецорський розгром. Дійшло до того, що Українці устами православного київського митрополита Борецького заявили, що коли в наслідок цих переслідувань прийде до домашньої війни, то кров і вина спаде

на Поляків і уніятів. До цієї «домашньої війни» прийшло небаром, але й вона нічого Поляків не навчила.

А тимчасом скінчилася хотинська кампанія, в якій головну силу польської держави утворили козацькі полки Петра Конашевича Сагайдачного. Козаки виграли кампанію і «своїми грудьми і головами» спасли усю Польщу від неминучого розгрому, але того, що рішено на соймі в 1620 р., ніхто не спішився переводити в життя. Ропіт невдоволення змагався чимраз дужче, кожної хвили можна було надіятися вибуху збройного повстання Українців проти гнобителів. До Сагайдачного, який дякуючи своїй перемозі над Турками, міг мати вплив на короля, йшли листи й меморіяли з усіх сторін. Кінець кінців король назначив комісію, яка мала зайнятися вирішенням справ православних. Це зразу на якийсь час заспокоїло Українців.

Однак користі з цієї комісії було мало. А коли спаситель Польщі гетьман Сагайдачний вмирав (10. квітня 1622 р.), то в своєму передсмертному завіщанні-листі до короля міг тільки ствердити, що свята українська кров, вилита в обороні Польщі, була змарнованою, непотрібною жертвою.

Правда на соймі в 1623 р. винесено ряд корисних для православних рішень,

але вони не то, що не задоволяли Українців, але взагалі ніколи не були введені в життя, як і всі тогочасні рішення. Серед таких умов хитріщі з поміж польських патріотів придумали новий проект «на знищене Русі».

Вони рішили скликати православних і уніятів на собор, який погодивби обидві сторони та вибрав спільного, незалежного від Царгороду патріярха. Був це, здійснений в сучасній Польщі, помисл «автокефалії» української церкви, яка позбавлена моральної піддержки зовні польської держави, пішлаби на шнурку польської політики...

IX.

На щастя хитро придумана інтрига завела на цілій лінії.

Першу спробу скликання спільного православно-уніятського собору назначено до Львова на день 26-го вересня 1626 р. Православні, думаючи, що на такому соборі зможуть ужити всіх аргументів і розгромити уніятів, зразу зголосили свою участь у соборі, але скоро побачили, на що заноситься — відмовились; через те собор не відбувся. Незражена невдачею польська влада, рішила ще раз поспробувати й пересунула речинець собору на осінь 1629 р.

На зов королівських універсалів зіхалися до Львова уніятські достойники, але на православних треба було підждати... Католики справили уніатам велику параду з промовама й бенкетамма, але це тільки впевнювало православних у правильности їх поступовання. Супроти цього уніятські достойники внесли до замкового суду протестацію проти неприявности православних, при чому жалувалися на вірменські й українські кухарки, які викрикували за ними по вулицях, прозиваючи їх поганамма й запродавцямма... Завзятих кухарок покaра-но тюрмою на замку, але це зовсім не причинилося до поширення унії. Інша річ, що невдача собору привела місцевих «вшехполяків» до помсти, яку в першу чергу старалися зігнати на Ставропігійському брацтві. Між иншими розчарованій у своїх сподіваннях король, підчинив братську успенську церкву владі магістрату, який одержав право іменування пароха до Успенської церкви. Ходило про те, щоби до огнища українства й православія впустити закаптуреного уніята, скажім по нинішньому — «угодовця-хлібоїда». Одначе брацтво напружило всі свої сили й не допустило до цього.

Нарешті 30-го квітня 1632 р. помер королівський покровитель унії Жигмонт III. Українцям спав наче камінь з серця.

Надії на нового короля й на зміну режиму мали своє оправдання. Новий король не міг бути гіршим від архи-католицького Жигмонта III. В першу чергу рішено використати нагоду конвокаційного сойму, який супроти безкоролів'я все йшов на уступки «інородцям».

Для заспокоєння останніх утворено дві комісії, при чому председником комісії для справ православної церкви вибрано королевича Владислава. Дня 1-го листопада 1632 р. потвердив королевич Владислав усі постуляти Українців, хоч як протестували проти цього католики й уняти, а навіть папський нунцій. Тринадцять днів згодом вибрано Владислава королем, який присяг на „Rasta Conventa“, що по думці папи Урбана III. були «образою Бога, католицької релігії, папського престола... та унії». Так дуже нововибраний король відбігав від свого батька й попередника та його винищуючої всіх інородців політики. За Владислава, який бачив, як ніхто може з його окруження, до чого доведе шовінізм і нетерпимість правлячих у Польщі кругів, можна занотувати цілий ряд корисних для Українців привілеїв і дипломів, і хоч мало з того переходило в життя, то все таки найбільш обурюючі насильства бодай притихли. В кожному випадку у Владислава мали львівські Українці бодай моральну опо-

ру й коли в 1639 р. пожалувалися королеві на нешанування львівським магістратом його привілеїв, король заявив магістратові, що коли він прийняв львівських Українців під свій королівський протекторат, то ніхто не сміє їх кривдити, шкодючи їх маєткові та правам, силою на них нападати та під ріжними покришками їх переслідувати.

Мало це одначе помогло. Не можучи шкодити Українцям морально, магістрат підривав їх маєткові засоби; м. и., коли в 1642 р. зіхав до Львова король, то на 20-ох українських домовласників у мурах міста назначив магістрат аж 2000 золотих податку на прийняття короля.

Визнаючи засаду «і Богові свічку й чортові огарок», львівські Українці старалися зацитькувати навіть найбільших ворогів у місті й коли у Львові приходив до влади новий латинський арцибіскуп, то вони післали йому гроші, рибу й хліб, щоби «зеднаючи ласки его в гірших потребах часу іного, аби его мить приятелем собі»...

А тимчасом на Польщу надвигала буря, яка мала захитати основами держави і в решті решт довести до цілковитого розвалу. Ліберальні й толерантні заходи короля були каплею в морі кривд і насильств, в яких коротав свій вік український народ під Польщею. Зреш-

тою ніхто короля не слухав, а всі, в якійсь безтямній заїлості перли Польщу до безпощадної заґлади. Позатим з Польщею було вже так зле, що всякі спроби виратування її з повені надвигаючої революції були занадто уже опізненими і тому безцільними.

Наспів останній з соймів, який вирішив справу страшної, кервавої завірюхи. Правда і на соймі 1647 р. затверджено королівський дипльом з 1633 р. і соймову конституцію з 1635 р. Назначено навіть комісію, яка мала перевести ці рішення в життя. На діліж одначе остало все по старому. Як перше так і тепер не дозволювано православним священикам йти публично з святими Дарами, зачинювано православні церкви, Жидам продавано церковну утвар, понижувано православну віру і переслідувано священиків.

А коли мірка народньої терпеливості перебралась, вибухло одно з найгрізніших повстань, яке запам'ятала світова історія. Під побідоносними прапорами Хмельницького зєдналася вся Україна, як довга і широка. Не остався позаду і український Львів.

Дня 21. травня наспіла до Львова вістка про погром польської армії над Жовтими Водами, а в парі з тим напав на польських можновладців у Львові страх. »Ми в дуже великій небезпеці

від зрадливої Русі, підданих наших...» писав один з тих, яким земля горіла під ногами. Про прихильність і вірність польській державі гноблених Українців ніхто не вірив і не мав основ вірити. Львівські Українці почули нараз, що на годиннику їхньої долі вибила дванацята і треба бути готовими до цього моменту.

Небаром наспіла до Львова вістка про Корсунь, а в парі з нею ударили дзвони всієї Польщі на смерть короля Владислава IV., що мав мир серед українського «хлопства».

«Вже по нас! Вже ми пропали!» — репетує черговий польський патріот. «Ми тут серед великої маси людей різного полу, стану і віку жиємо день і ніч у страху і трепеті!» А Хмельницький був ще 100 миль від Львова...

«Пушок, пороху, харчів та воєнного приладдя маємо досить» — писав львівський «райца» Кушевіч. — «Але ми боїмося ворохобні і зрадливих підступів з боку людей грецької віри, бо це певна річ, що вони виглядають ворога з утіхою... І було чого боятися. А що у страху все великі очі, то по Львові стали кружляти різні менше й більше фантастичні слухи: одні казали що попереду себе вислав Хмельницький 70 козаків, які мали підпалити найважливіше міста. Деяких «емісарів» бачили вже

в Бережанах, почали за ними мишкувати й по Львові. Далі пішли чутки, що Хмельницький не маючи забагато зброї, написав лист до львівського Українця Юрія, що мав кілька каменниць й займався торгівлею, щоб він закупив для козацького війська потрібних припасів. Гроші на видатки післав Хмельницький в пшоні. Поляки перехопили лист Хмельницького, а відтак застукали й транспорт Юрія для козацького війська. Юрія потягнуто на ратуш, а тимчасом вдома у нього зроблено трус, підчас якого найдено 200.000 золотих і масу зброї. Очевидно і скількість грошей як і обем найденого у Юрія арсеналу були перебільшені, але це дає міру настроїв, серед яких доходили до Львова відомости про перші побіди »українського Мойсея«...

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО
ПОДОМОГИ ІМЕНАДЦІМ
У ЛЬВОВІ.

X.

Сказав хтось слушно, що історія має звичку повторюватися. Порівнюючи часи Хмельниччини з недавнім минулим, матимемо зразковий примір для того. Наперед — нечиста совість, відтак паніка, а в слід за нею усилена діяльність різних охран, народових організацій, доноси, провокації, тюремщина й езекуції. А все те тільки у відно-

шенні до »внутрішнього« ворога, бо »зовнішній« був за страшний і за могучий.

Згадавши про обвинувачення Українця Юрія, не можемо поминути й підозрінь, які кинуті тоді на львівського владику Арсенія Желіборського. В якого гось незнаного близче Ярему, якого буцім то приловлено на шпіонажі в користь Хмельницького під Галичем, вмовили львівські інквізитори на тортурах, що він стояв у звязку з владикою Желіборським, який мав післати Хмельницькому три бочки пороху й куль та лист з заявою, що в момент, коли Хмельницький стане під Львовом, православні передадуть йому місто. Очевидно це підозріння не перешкодило відтак Полякам просити Желіборського, щоби той заступився за містом перед Хмельницьким.

— А тимчасом, хоч Хмельницький ще був далеко від Львова, то милевим промінням від його таборів розходилося кругом полумя визвольної революції, яка, по словах тогочасного охоранщика, досягла вже самого Львова й передмість.

»Вже й у нас конспірації показуються; вже багато гільтайства по ночах приїздить і виїздить; вже відбуваються різні зібрання по церквах та по ярах і передміських долинах; вже нам Русь послушенство виповідає!«... Щож було

робити? Панове райци потягли підозрілих Українців на ратуш, але нічого певного їм закинути не могли, а дражнити їх було в той гарячий час небезпечно. Поляки тільки закусували зуби, а тимчасом готовилися до оборони, але що якийсь польський отаман появився у Львові, то наговоривши багато, виманчував гроші й военні припаси, виходив ніби проти Хмельницького, а на ділі брав ноги за пояс і втікав подальше боевої лінії. А тимчасом пилявецький розгром тільки завершив паніку, що й без того шаліла в місті. Що тільки могло тікати — тікало на осліп, хочби до Торуня, чи Данціґа поміж Німців, аби тільки подальше козаків. Львів став наче тільки передишною станицею для тих, що втікали перед козаками, а був між ними й кровожадний Ярема Вишневецький! Про людське око збиралися вони на наради, вирішували організацію оборони, навіть для підбадьорення розсікли шаблями одного чи двох «українських шніонів», але, як тільки наради кінчилися, м'якла їхня бута, а військові кадри розпливалися, якби їх і не було. Все потратило голови, впевнившись, що «нема ніякого сумніву, що поміж людьми грецького обряду нема ні віри, ні чести; від них то певне нам загибель приходить».

А тимчасом ця «загибель» стала вже

під міськими мурами; вдарено в дзвони й у барабани. »Та не так гук барабану вдаряв в уха й серце всіх, як плачливий голос довбуша, що закликавав вписуватися до оборонців Львова й обіщював свято по три таляри денно«... На мурах і баштах міста стало коло 3500 людей, при чому вежу Успенської церкви доручено... Жидам. Українців, як »антипаньствова элемент« усунено в тїнь. Їх так боялися, що навіть зняли з церкви залїзне било, яке служило тимчасово замість дзвона, »щоби зрадним биттям не скликувало грецької віри до зброї«...

Вечером дня 7. жовтня появилися на Вовчій Горі при покутському шляху (нині Зелена вулиця) громадка кінних людей, поміж ними один на сивому коні. В місті рішили, що це сам Хмельницький »розглядає терен і шукає пригідного місця для завтрішнього наступу«... Рівночасно звужувався перстень козацьких і татарських військ довкола Львова.

Хмельницький не мав заміру брати Львова і тому тратив час на облогу й переговори, але це якраз підбадьорило обложених Поляків не проти Хмельницького, але зновуж таки проти свого »внутрішнього« ворога. Тоді то, по словах очевидця, »гнів багато правдивірих горожан упав на мешканців-Українців, без жадного доказу їх вини. Не помилювано навіть слабшого полу,

закидуючи йому затроювання, чаровання й тайні змови з ворогами. І не дано їм можності боронитися, хоч вони простягали благально руки, кидалися часто на землю, ридали, бючи себе в груди й лиця; це якраз ще більше підбивало ворожий настрій до них, бо, мовляв, надмірний жах обвинувачує совість».

Безсильні супроти озброєного противника, який держав їх в залізних кліщах, львівські вшехполяки виладовували всю свою злість на безборонних Українцях, в першу чергу на жінках, між якими була мати з 12-літньою дочкою, яку засікла товпа «патріотів» на ринку за... чари. А коли мати падала під ударами розяреної голоти, кликнула дочка: «Ви мою маму вбили, що правда, але я вмю значно більше». Тоді і її розторощила глупа забобонна товпа «культуртрегерів».

Масакра Українців на більшу скалю мала місце і в монастирі львівських бернадинів, де по словах літописця «Руси, що било поутікали для оборони на пятсот і болша постинано, также в місті на ратушу, на валах». А инше джерело говорить, що «Бернадини много благочестивих от Русі тайно побивша полн колодязь тіл мертвих наверхоша...» Понад 20 Українців заколено під замітом зради й на Високому замку.

Вістки про страшні погроми й екзе-

куці над Українцями в місті розпалили облягаючих козаків до завязаного наступу, який міг обернути польський Львів в одно велике цвинтарище, але Хмельницький, маючи інші тактичні заміри, казав трубити до відвороту. Хмельницькому залежало на цілості Львова навіть за ціну власної непопулярности. А з цього користала львівська голота...

Силою договору, за ціну смішно низького окупу відступив Хмельницький з під Львова, а за ним розвіялися усі надії українських Львовян на своє спасення...

XI.

Хмельницький відступив з під Львова, але львівським Українцям довелося заплатити рахунок за свої сміливі мрії про визволення. В першу чергу наложено на них львину частину виплаченого Татарам окупу. Сама Ставропігія мала заплатити 3492 зол., але заки брацтво оглянулося за готівкою, Поляки напали на його будинок і силою нагнали в ньому майна на 27.398 зол. Вслід за цим грабунком почалися слідства, арешти та скороспінні суди, жертвою яких впали десятки й сотні Українців з міста й передмість, яких вбивано на палі, рубано голови й топлено. Розша-

ділася ця пімста щойно тоді, коли Поляки побачили, що Хмельницький на правду відступив від Львова...

Впрочім, поки Хмельницький хоч і з віддалення кидав свою могутню тінь на Львів, львівські патріоти час до часу притихали, а навіть на конвокаційному соймі вдалося львівським Українцям здобути кілька прихильних грамот. Але як тільки зоря Хмельницького почала бліднути, почала у Львові підіймати голову й гидра приспаної нестерпимости.

Поляки, знаючи, яку моральну силу й вартість має ставропільська печатня, рішили відібрати її з рук Ставропільї. Король Ян Казимир видав хорунжому Станиславові Студзінському грамоту, якою передавав йому на власність печатню Ставропільї. Магістрат не полинувався зараз же таки наложити на печатню секвестр. Львівські Українці ахнули від несподіванки й переляку за своє тяжко придбане добро, але рук не опустили. Ударились до всіх можних цього світа й врешті решт вирвали печатню з рук грабіжників, але самих тільки хабарів виплатили тоді 1645 золотих. Не можуть знищити Українців морально, нищать їх Поляки матеріяльно. Протягом кількох літ просто випорожняють не тільки братські каси, але й кишені всіх львівських Українців. В 1651 р. дали У-

країнці королеві 100 дукатів, у 1652 р. йому нових 50, тогож року королівське військо загарбало брацтву 800 золотих. в 1660 р. з приводу приїзду короля наложено на львівських Українців податок 3000 золотих, у 1662 р. забрано стільки на артилерію, а нарешті на війну з Московією стягнуто з львівських Українців 17,054 золот. контрибуції. Все це були суми, як на ті часи, велитенські й непосильні. Вони підкопували загальний добробут й нищили силу опору, з якою боролися львівські Українці проти ворожих зазіхань. Де далі падає львівська Русь, а сили опускають її з хвилею, коли на владичому престолі засів зразу тихий, а відтак явний уніят, поплечник короля Собіського — Йосиф Шумлянський. Нічого не поміг «вічний мир» (1686), заключений поміж Польщею й Московією, яка, використовуючи нагоду, старалася патрунувати православним під польським ярмом. Тогож таки року, в прияві царського посла, уладили вихованки езуїтської колегії погром української брацької школи, а зроблених шкід і віднесених ран не направив ані не загоїв королівський декрет, який на словах став у обороні Українців.

Зрештою, король Собіський, який у справах унії ішов слідами Жигмонта III. заявив устами свого повновласника у Львові (1694), що «хоч український

нарид відзначається вірністю й хоробрістю, але тим не менше через свою віру не може бути допущений до вищих становищ по містах і містечках». І тому король, обіцяючи всі блага того світа тим, хто зрадить прадідну віру, закликав всіх Українців прийняти унію.

Тепер уже становище було ясне. Не магістрат, не місцеві «всехполяки», але сам король, що ніби повинен був стати в обороні права й законности, сказав своє тверде слово. За зраду — добро й чести, без того — загибель.

Не змінилися умови на краще й за наслідника Собіського Августа II., який, правда, за хабар у сумі 2081 зол. позатверджував деякі привілеї львівським Українцям, а навіть «приказав» львівському магістратові допустити двох Українців до ради, але все те були тільки паперові розпорядки, яких ніхто не слухав.

Тимчасом Шумлянський прийняв унію явно (1701) Ставропігія зібрала ще раз братчиків і, порішивши стояти при своєму «до послідного издыханія», вислала своїх депутатів до Варшави. Але нім депутати добилися королівського послухання, Шумлянський напав з військом гетьмана Яблоновского на Успенську церкву й відправивши в ній уніятську службу, уставив у ній свій владичний престіл. Повідомлена про це братська депутація

у Варшаві, вимогла в короля ряд прихильних православію декретів, виборола собі незалежність від владики, який мусів уступити з Успенської церкви, але це вже не спинило загального упадку православля, що в ті часи було рівнозначне з українською національністю.

Те, чого не могли Поляки доконати сами, доконали небаром при допомозі Шведів, що заняли Львів у 1704 р. Шведи, які зразу розграбили Львів, а відтак наклали на місто контрибуцію, за намовою Поляків здерли з ставропігійського брацтва велитенську суму 120.000 золотих. Крім того, для короля Лещинського забрали Поляки брацтво 10,000 талярів. Таким чином, багате колись і горде брацтво втратило решту свого майна, позбулося всіх засобів, якими до тепер оборонялося. Тепер уже наступали на брацтво не Поляки — але їх оруддя — Шумлянський.

XII.

Дня 2-го березня 1708 р. прийшли представники львівської Ставропігії на святоюрську гору й вдаривши чолом перед своїм доцьогочасним противником Шумлянським заявили йому, що... приймають унію під умовами одначе, що брацтво буде, як до тепер

від патріярха, так тепер зависиме безпосередньо від Риму. Дня 2-го травня наспіла з Риму грамота в тій справі, яку прочитано публічно й так закріплено акт переходу на унію всього львівського міщанства.

Це була остання дошка рятунку, остання спроба, за якою крилася надія — оберегти українську націю у Львові від заглади, хоч би ціною зради прадідівській вірі. Одначе того рода сподівання виявились безпідставними. Бо коли львівські Українці тепер уже як католики пригадали магістратові його зобовязання супроти королівських привілеїв і соймових конституцій, то останній заявив безобиняків, що Польща підбила Українців оружжам, а коли вони хочуть користуватися правами на рівні з Поляками, хай ополячаться без застережень. Мимоволі нагадується нам недавній висказ одного з польських достойників на українську адресу: „Ha! Wygraliśmy wojnę!“

В самій річі львівські Поляки виграли тоді війну на цілій лінії. Їх противники не мали вже ані матеріяльних засобів, ані моральних сил, бо прапор православя, який до тепер оберегали, був уже потоптаний.

Як довго боротьба «за права нації руської» покривалася з боротьбою «за права руської віри», як довго прадідів-

ське «єдиноспасительне православя» стояло непохитним муром проти зазіхань унії, так довго на чолі львівської Русі стояла патріярша Ставропігія. З хвилию одначе, коли той мур захитався і врешті решт впав, ховаючи в своїх румовищах і »речпосполиту руську, що як ми бачили, була ідеально-зорованою державою в державі, висувається на перший плян життя українського Львова — святоюрська гора. Досі ховалася вона здебільша в тіни, хіба що як за Балабана чи Шумлянського йшла з Ставропігією на ножі. Тепер Ставропігія скорилася їй сама, й наче символічно передала в її руки владу й провід руської нації Львова.

Уже владика Варлаам Шептицький бачив себе головою тої нації, коли в 1712 р. скликав на святоюрську гору представників усіх львівських брацтв, щоби наново, тепер уже на плятформі унії, почати боротьбу за права українського Львова. Перепона, яка існувала досі — православя — впала, можна було отже сподіватися, що архи-католицький магістрат поділиться з українськими не-офітами владою. Даремне одначе стукали Українці до магістрацької совісти. Поїхали до Варшави, де зискали позов магістрату перед надвірні суди. Позов одначе розянив магістрат до білого.

Він же мусів вислати до Варшави своїх представників, щоби ті оборонили його перед новим українським наступом, а в міській касі були пустки. Але львівський магістрат не був у тім битий. Треба було грошей на боротьбу з Українцями. Що ж простішого, як силою своєї магістрацької всемогучости — оподаткувати на цю ціль у першу чергу самих таки Українців. Хотять процесуватися, хай заплатять не тільки своїх адвокатів, але й адвокатів свого противника. Українці остовпіли, але платити мусіли. Магістрацькі езекутори взяли собі до помочі військо й пішли по українських домах — розбиваючи склепи, грабуючи магазини й витрушуючи таємні скритки. Правда, Українці запротестували, король навіть прихилився до протесту й заборонив магістратові грабити Українців у білий день, але королівський декрет був трохи спізнений — податок уже стягнуто... Нарешті добилися українські депутати королівського рішення й у перше від 150 літ ударили в побідні дзвони. Декретом надвірних судів з дня 16-го вересня 1713 р. запевнено львівським Українцям свобідний доступ до всіх гідностей і урядів магістрату; зрівнання з Поляками в податкових тягарах; свобідну торгівлю й пропінáciu; допущен-

ня до таких »тонких« заняць, як хірургія й аптекарство...

Серед гомону побідних фанфар зіхали українські депутати до Львова: в першу чергу станули на ратуші з королівським декретом у руці. Але магістрат заявив, що він ні на хвилю не думає вкорочувати прав Полякам у користь Українців, які дали вже докази своєї невірності державі. І справа знову пішла поворотною дорогою на Варшаву...

Ще раз мали львівські Українці нагоду переконатися, чим була в Польщі повага короля, надвірного суду і взагалі законности. Не було иншого виходу; прийшлось знову збирати гроші на варшавські хабарі і пильнувати справи. Одначе коронному канцлерові Шембекові було за мало 4.000 золотих; за них він тільки »визнав« слухність українських домагань, але для остаточного вирішення справи покликав обі спірні сторони перед найвищий королівський суд зв. *Relationum*.

На тому суді була конечна присутність самого короля, супроти чого речинця розправи не означено. І так почата перед двома століттями боротьба »за вольности народу руського« знову повисла в повітрі. Депутати вернули впорожні до Львова, а розчаровання се-

ред львівській Русі було таке велике, що помітна частина Українців... виїжджала з рідного міста до Кам'янця Подільського.

Ті, що остали, не засипляли одначе справи. В 1716 р. знову були українські депутати у Варшаві, де запропонували панові референдареві скромного хабаря. Надвірний достійник «обурився» і тільки з ласки дозволив собі «позичити» 3.000 золотих, які не тільки що ніколи не віддав, але ще в 1719 р. казав собі «дозичити» 100 дукатів.

А тимчасом у Львові псувались справи чим раз більше. В лоні української громади почались непорозуміння і спори на чолі яких висунувся спір Ставропігії з Атаназієм Шептицьким та внутрішні тертя з приводу ріжниць поглядів на біле духовенство, яке старалося зайняти місце чорного в брацькій церкві. Це очевидно не скріплювало українських позицій у відношенні до противника. Щойно в 1745 р. закінчилася справа на суді Relationum зглядною побідою для Українців, які одначе не мали змоги використати її в усій ширині. Тоді то вперше від XVI. в. засів Українець (Юрій Коцій) в міському консуляті, трьох Українців (Яків Русиянович, Горшко й Михайло Лясковський) в скабінаті, а 6 Українців нашлось в ряді

»Сорока Мужа«. В парі з тим зрівнано Українців в усіх правах з Поляками, не виключаючи торгівлі й пропінації. Була це очевидна перемога, але надто уже спізнена...

Місто Львів перестало уже бути тим чим було в пору, коли Українці підняли клич співучасті в його управі.

Місто потопало в гноях і нечистоті, замість огрядних колись бруків — вибої і западні, мури що оточували місто і кам'яниці розсипувалися в румовища. Кілька разів до року накладано контрибуцію на міщан, але вона не вистарчала на обігнання наглих потреб, помимо високих податків число податковців постійно зменшувалося. Місто почало продавати своє добро, міські урядники остали без плати. Само місто втратило цілковито кредит і в наглих потребах мусіли вуручати його приватні люде з очевидним нараженням своїх маєтностей. Коли в 1757 р. треба було привитати новоіменованого арцибіскупа, то виявилось, що для мооздірів не має пороку і ані одного сотика в касі, щоб його купити...

До ради такого міста добилися тепер доступу Українці — за ціну 200 літньої боротьби, затрати мільйонних фортуна та безчисленних жертв крові і життя.

І тому коли в 1772 р. станули під Львовом австрійські війська, то на своїх штиках несли вони спасення не для самого Львова тільки, але для цілої Галицької Волости, що задихалася вже і гинула на очах в поліпових обіймах польського «братерства» і «толеранції».

